

Budapeštianska iniciatíva za otvorený prístup

Stará tradícia a nová technológia sa spojili, aby umožnili bezprecedentné verejné blaho. Stará tradícia spočíva v ochote vedcov a vedeckých pracovníkov bezplatne zverejňovať výsledky svojho výskumu vo vedeckých časopisoch v záujme poznávania a šírenia vedomostí. Nová technológia je internet. Verejným blahom, ktoré spolu vytvárajú, je celosvetová elektronická distribúcia recenzovanej časopiseckej literatúry a bezplatný a neobmedzený prístup k nej pre všetkých vedcov, učiteľov, študentov a iné zvedavé mysle. Odstránenie prekážok prístupu k tejto literatúre urýchli výskum, obohatí vzdelávanie, umožní bohatým a chudobným podeliť sa navzájom o svoje poznanie, zmaximalizuje užitočnosť tejto literatúry a položí základy zjednotenia ľudstva v spoločnom intelektuálnom rozhovore a hľadaní znalostí.

Tento druh bezplatnej a neobmedzenej online dostupnosti, ktorú budeme nazývať **otvorený prístup**, sa doteraz z rôznych dôvodov obmedzoval na malý objem časopiseckej literatúry. Aj napriek týmto obmedzeným zbierkam viaceré iniciatívy ukázali, že otvorený prístup je ekonomicky realizovateľný, že čitateľom mimoriadne účinne umožňuje nájsť a využívať relevantnú literatúru, a že autorov a ich diela výrazne a merateľne zviditeľňuje, zvyšuje ich počet čitateľov a dopad. Na zabezpečenie týchto prínosov pre všetkých vyzývame zainteresované inštitúcie a jednotlivcov, aby pomohli otvoriť prístup k zvyšku tejto literatúry a odstránili prekážky, najmä cenové, ktoré tomu bránia. Čím viac aktérov sa k tomuto úsiliu pripojí, tým skôr môžeme všetci využívať výhody otvoreného prístupu.

Literatúra, ktorá by mala byť voľne dostupná online, je tá, ktorú vedci dávajú svetu bezplatne. Primárne sa týka predovšetkým recenzovaných článkov v časopisoch, ale zahŕňa aj nerecenzované preprinty, ktoré môžu autori zverejniť online, pretože chcú získať pripomienky kolegov alebo ich chcú upozorniť na dôležité zistenia výskumu. Existuje mnoho stupňov a druhov širšieho a jednoduchšieho prístupu k tejto literatúre. Pod pojmom „otvorený prístup“ rozumieme jej bezplatnú dostupnosť na verejnom internete, ktorá umožňuje všetkým používateľom čítať, sťahovať, kopírovať, distribuovať, tlačiť, vyhľadávať v plných textoch článkov alebo na ne odkazovať, prehľadávať ich kvôli indexovaniu, používať ako dáta pre softvér alebo na akýkoľvek iný zákonný účel bez finančných, právnych alebo technických bariér, okrem tých, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou získania prístupu k samotnému internetu. Jediným obmedzením reprodukcie a distribúcie a jediným uplatnením autorsko-právnej ochrany (copyrightu) v tejto oblasti by malo byť to, že autori budú mať kontrolu nad integritou svojej práce a právo na riadne uznanie a uvádzanie autorstva a citovanie.

Hoci recenzovaná časopisecká literatúra by mala byť čitateľom prístupná online bezplatne, jej produkcia si vyžaduje určité náklady. Experimenty však ukazujú, že celkové náklady na zabezpečenie otvoreného prístupu k tejto literatúre sú oveľa nižšie ako náklady na tradičné formy šírenia. Takáto príležitosť ušetriť peniaze a zároveň zvýšiť rozsah šírenia informácií by mala motivovať profesijné združenia, univerzity, knižnice, nadácie a ďalších, aby prijali otvorený prístup ako prostriedok na rozvoj svojho poslania. Dosiahnutie otvoreného prístupu bude vyžadovať nové modely pokrytia nákladov a mechanizmy financovania, ale výrazne nižšie celkové náklady na šírenie sú dôvodom presvedčenia, že cieľ je dosiahnuteľný a nie iba želaný alebo utopický.

Na dosiahnutie otvoreného prístupu k vedeckej časopiseckej literatúre odporúčame dve dopĺňajúce sa stratégie.

- I. **Samoarchivácia**: Po prvé, vedci potrebujú nástroje a pomoc, aby mohli ukladať svoje články, uverejnené v recenzovaných časopisoch, do otvorených elektronických archívov, čo je prax, ktorá sa bežne nazýva samoarchivácia. Ak tieto archívy zodpovedajú štandardom vytvoreným iniciatívou [Open Archives Initiative](#), vyhľadávače a ďalšie nástroje môžu pristupovať k jednotlivým archívom ako k jednému archívu. V takom prípade na to, aby používatelia našli a využívali ich obsah, nemusia vedieť, aké archívy existujú, ani to, kde sa nachádzajú.
- II. **Časopisy s otvoreným prístupom**: Po druhé, vedci potrebujú prostriedky na spustenie novej generácie časopisov s otvoreným prístupom a na pomoc existujúcim časopisom, ktoré sa rozhodnú prejsť na otvorený prístup. Keďže články v časopisoch by sa mali šíriť v čo najväčšom rozsahu, nové časopisy už nebudú uplatňovať autorské práva s cieľom obmedziť prístup k publikovaným materiálom a ich použitie. Naopak, využijú autorské práva a ďalšie nástroje na zabezpečenie trvalého otvoreného prístupu ku všetkým publikovaným článkom. Keďže cena predstavuje prekážku v prístupe, nové časopisy nebudú účtovať poplatky za predplatné, ani za prístup, ale na pokrytie svojich výdavkov budú využívať iné spôsoby. Na tento účel existuje veľa alternatívnych zdrojov financovania, napríklad nadácie a vlády, ktoré financujú výskum; univerzity a laboratória, ktoré zamestnávajú výskumných pracovníkov; dotácie a príspevky poskytované v rámci vedného odboru alebo inštitúciou; priaznivci otvoreného prístupu; zisky z predaja doplnkov k primárnym textom; finančné prostriedky ušetrené zánikom alebo zrušením časopisov, ktoré vyberajú tradičné predplatné alebo poplatky za prístup, či dokonca príspevky

samotných vedcov. Nie je nutné uprednostňovať jedno z týchto riešení pred ostatnými vo všetkých vedných odboroch, ani vo všetkých krajinách, a odporúča sa hľadať aj iné, kreatívne alternatívy.

Cieľom je otvorený prístup k recenzovanej časopiseckej literatúre. **Samoarchivácia (I.)** a nová generácia **časopisov s otvoreným prístupom (II.)** sú spôsoby, ako tento cieľ dosiahnuť. Nielen že ide priame a účinné prostriedky na dosiahnutie tohto účelu, ale sú to prostriedky, ktoré majú samotní vedci sa dosah okamžite a nemusia čakať na zmeny na trhu či potrebnú legislatívu. Hoci sa hlásime k vyššie uvedeným stratégiám, podporujeme aj ďalšie spôsoby, ktoré umožnia dosiahnuť prechod od súčasných metód šírenia k otvorenému prístupu. Flexibilita, experimentovanie a prispôsobenie sa lokálnym pomerom sú najlepšou cestou, ako zabezpečiť, aby bol pokrok v rôznych podmienkach rýchly, bezpečný a dlhodobý.

[Inštitút otvorenej spoločnosti](#) (Open Society Institute), nadačná sieť založená filantropom Georgeom Sorosom, sa zaväzuje poskytovať počiatočnú pomoc a finančné prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa. Využije svoje zdroje a vplyv na rozširovanie a podporu inštitucionálnej samoarchivácie, na spustenie nových časopisov s otvoreným prístupom a na to, aby sa systém časopisov s otvoreným prístupom stal ekonomicky sebestačným. Hoci záväzky a zdroje Inštitútu otvorenej spoločnosti sú značné, pre túto iniciatívu je dôležité, aby k nej pripojili aj ďalšie organizácie a prispeli svojím úsilím a zdrojmi.

Vyzývame vlády, univerzity, knižnice, editorov časopisov, vydavateľov, nadácie, učené spoločnosti, profesijné združenia a jednotlivých vedcov, ktorí zdieľajú našu víziu, aby sa k nám pridali pri odstraňovaní prekážok otvoreného prístupu a pri budovaní budúcnosti, v ktorej budú môcť výskum a vzdelávanie vo všetkých častiach sveta slobodne previtať.

14. februára 2002
Budapešť, Maďarsko

Leslie Chan: Bioline International

Darius Cuplinskas: riaditeľ, Information Program, Open Society Institute

Michael Eisen: Public Library of Science

Fred Friend: riaditeľ, Scholarly Communication, University College London

Yana Genova: Next Page Foundation

Jean-Claude Guédon: University of Montreal

Melissa Hagemann: programová referentka, Information Program, Open Society Institute

Stevan Harnad: profesor kognitívnej vedy, University of Southampton, Université du Québec a Montreal

Rick Johnson: riaditeľ, Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC)

Rima Kupryte: Open Society Institute

Manfredi La Manna: Electronic Society for Social Scientists

István Rév: Open Society Institute, Open Society Archives

Monika Segbert: projektová konzultantka eIFL

Sidnei de Souza: riaditeľ IT CRIA, Bioline International

Peter Suber: profesor filozofie, Earlham College & The Free Online Scholarship Newsletter

Jan Velterop: vydavateľ, BioMed Central

[Privacy](#)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 3.0 License](#).

Pôvodná deklarácia: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

Preklad do slovenčiny:

Centrum vedecko-technických informácií SR, openaccess@cvtisr.sk

máj 2021